

رہنوش مبلغ

مؤلف

محمد تقی قریب

رهبری، محمدتقی، ۱۳۱۴ -
ره توشه مبلغ (ویژه حج) / محمدتقی رهبر. -- گوان : مشعر،
۱۳۸۱.

ISBN: 964-7635-69-9

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه به صورت زیر نویس.

۱. تبلیغات -- اسلام. ۲. حج. الف. عنوان.

۲۹۷ / ۰۴۵

BP ۱۱/۵ / ۲۲۹

۴۰۶۲۰-۸۳م

کتابخانه ملی ایران

ره توشه مبلغ

(ویژه حج)

● مولف:	محمدتقی رهبر
● حروفچینی:	مرکز تحقیقات حج
● ناشر:	نشر مشعر
● چاپ:	دارالحديث
● نوبت چاپ:	۱: بهار ۱۳۸۴
● تیراژ:	۳,۰۰۰ جلد
● بها:	۱۰۰۰ تومان

ISBN 964-7635-69-9

شابک ۹۶۴-۷۶۳۵-۶۹-۹

فهرست

پیشگفتار	۱۱
بار فرهنگی و تبلیغی حج	۱۴
دیار وحی و آثار پیامبر ﷺ	۱۵
جغرافیای فرهنگی اسلام	۱۷
ویژگی‌های تبلیغ در حج	۲۰
تبلیغ ولایت در حج	۲۵
امامان و تبلیغ در حج	۲۶
ابعاد حرکت‌های تبلیغی در حج	۲۸
۱- درون‌گروهی	۲۸
۲- زاویه درون مرزی	۳۰
۳- از زاویه برون مرزی	۳۳
فصل اول: واژه‌ها، مفاهیم و تعاریف	۳۹
تعریف و ماهیت تبلیغ	۴۰

فصل دوم: عناصر تبلیغ و مبلغ ۴۵

- ۱- مبلغ، ویژگی‌ها و نیازها ۴۶
- جایگاه مبلغ در اسلام ۴۸
- مسئولیت مبلغ ۵۰
- «اهداف تبلیغ» و «انگیزه‌های مبلغ» ۵۱
- شرایط و ویژگی‌های مبلغ ۵۶
- ۱- اطلاعات لازم ۵۷
- ۲- محاوره‌های مشکوک ۶۰
- ۳- نقش عمل در تبلیغ ۶۱
- مراقبت عملی در موسم حج ۶۴
- ۴- موقعیت‌شناسی مبلغ ۶۶
- ۵- زمان‌شناسی ۷۰
- ۶- ایمان و اخلاص ۷۱
- ۷- اخلاق در تبلیغ ۷۳
- ۸- اخلاق و ادب تبلیغ ۷۶
- ۹- آثار تبلیغ عملی ۷۹
- ۱۰- صبر و پایداری ۸۱
- ۱۱- نوگرایی و نوآوری ۸۴
- ۱۲- علم، عقل و تجربه ۸۶
- ۱۳- شرح صدر ۸۸
- ۱۴- شجاعت و صراحت ۸۹
- ۱۵- انتقاد‌پذیری ۹۱

فصل سوم: مخاطب و مخاطب‌شناسی ۹۳

- ۱- مخاطب و مسئولیت‌های او ۹۳

۹۹	۲- مخاطب شناسی
۱۰۴	میزان تأثیر پذیری مخاطب
۱۰۵	قرآن با مخاطبان عصرها
۱۰۹	فصل چهارم: پیام یا محتوای تبلیغ
۱۱۰	ویژگی های پیام
۱۱۱	سرچشمه معارف اسلامی
۱۱۴	تناسب سطح محتوای پیام با مخاطب
۱۱۴	اصول اولیه در پیام آسمانی
۱۱۷	اعتدال و پرهیز از وسواس
۱۱۸	پیشینه حرمین و پیام آوردن آن
۱۲۱	آفت زدایی مادی
۱۲۳	فصل پنجم: راهبردهای تبلیغی اسلام
۱۲۴	الف- حکمت
۱۲۸	ضرورت تبیین اسرار حج
۱۲۹	ب- موعظه
۱۳۰	فضیلت موعظه
۱۳۱	زیر بنای موعظه
۱۳۱	تمایز حکمت و موعظه
۱۳۲	روانشناسی موعظه
۱۳۵	ج- مجادله
۱۳۶	شیوه های عملی در تبلیغ
۱۳۶	۱- آهنگ محبت در تبلیغ
۱۳۸	۲- تبشیر و انداز

۱۳۹	۳- سهولت و اعتدال
۱۴۲	۴- رعایت اولویتهای تبلیغ
۱۴۴	۵- مایوس نکردن - امید دادن
۱۴۶	۶- تبلیغ مستقیم و غیر مستقیم

فصل ششم: ابزار تبلیغ ۱۴۷

۱۴۸	۱- اذان
۱۴۹	۲- نماز جماعت و جمعه
۱۴۹	۳- پیک و پیام
۱۵۱	۴- وفود و ارتباطات مردمی
۱۵۱	۵- تبلیغ و خدمات انسانی - امداد
۱۵۳	۶- زبان و بیان
۱۵۵	۷- شعار و شعائر

فصل هفتم: خطابه ۱۵۹

۱۶۳	الف- فن خطابه
۱۶۴	ب- موضوع خطابه
۱۶۶	ج- آداب و محسنات خطابه
۱۶۹	د- شیوه‌های ایراد خطبه
۱۸۵	نکات متفرق دیگر در سخنوری
۱۸۶	توصیفی از خطابه نبوی

فصل هشتم: آفات تبلیغ ۱۹۱

۱۹۱	عوامل درونی
۱۹۱	۱- چالش‌های تشکیلاتی

- ۲- ناکارآمدی مبلغ و ناآگاهی او به روش تبلیغ ۱۹۳
- الف- گفتار بدون علم و آگاهی ۱۹۳
- ب- تناقض در گفتار و کردار ۱۹۵
- ج- گنمان علم ۱۹۷
- د- تکلف و تعنت ۱۹۸
- ه- خامی و بی تجربگی ۲۰۰
- و- ناخالصی نیت ۲۰۱
- آفات و عوامل بیرونی ۲۰۲

پیشگفتار

حیات فکری، دینی، فرهنگی و اجتماعی بشر، همواره با تبلیغات پیوند داشته است و امروز نیز بیش از هر زمان دیگر، سرنوشت ملتها و جریانهای فرهنگی، سیاسی و اجتماعی جامعه‌ها، عمدتاً به تبلیغات وابسته است.

دعوت و تبلیغ، افزون بر آنکه به مصداق آیه کریمه: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ»^۱ جوهره همه ادیان الهی و مسؤولیت تمام پیامبران خدا بوده است، اما در اسلام، جایگاه ویژه دارد؛ آیه «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ»^۲ برتری امت اسلام بر سایر امتها را منعکس کردن امر و نهی الهی دانسته و با ذکر واژه «لِلنَّاسِ» رسالت مسلمانان را جهت هدایت عموم انسان‌ها حتمی شمرده که بنا به دلالت مفهومی آیه، هرگاه امت اسلام از خصلت هدایتگری و پیام‌رسانی و امر و نهی الهی بی‌بهره باشد، شایستگی

۱. نحل: ۳۶.

۲. آل عمران: ۱۱۰.

عنوان بهترین امت را نخواهد داشت. افزون بر آن، پیام فراگیر در آیه بالا، گروه‌های ویژه‌ای را که واجد شرایط پیام‌رسانی باشند موظف ساخته، به خیر و نیکی فراخواند و امر به معروف و نهی از منکر کنند: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»^۱.

اسلام با خصلت جاودانگی رسالتش، همگانی بودن دعوت و تبلیغ را طلب می‌کند؛ زیرا معارف و تعالیم زنده و والای این آیین جاودانی، اگر نشر و ابلاغ نگردد و به درستی تفسیر و بیان نشود، نه تنها مکتب و دین مهجور می‌گردد و انسان مسلمان به عنوان یک مکلف باید پاسخگوی آن در پیشگاه خداوند باشد، بلکه بر بشریت نیز ستم می‌شود؛ چرا که انسان‌های مستعد رشد و شکوفایی، گرفتار جهالت و دستخوش هواهای نفسانی و اسیر زنجیرهای استکبار می‌گردند و رهسپار راه شقاوت می‌شوند و این چیزی است که خداوند بدان رضایت نداده است؛ «وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ»^۲.

با همین فلسفه است که برای هدایت انسانها، رهبرانی را فرستاده است تا حجت را تمام کنند و جای عذر برای کسی باقی نماند؛ «وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْ لَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَتُنَبِّعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى»^۳.

خصلت انعطاف‌پذیری انسان در برابر عوامل تحریک‌کننده یا بازدارنده، که زمینه دگرگونی گرایش‌های فکری، اعتقادی و عملی اوست،

۱. آل عمران: ۱۰۴

۲. زمر: ۷

۳. طه: ۱۳۴

همواره با شیوه‌های مختلف تبلیغاتی، مورد استفاده مثبت و منفی قرار می‌گیرد و در این راستا بسیاری از دستگاه‌های تبلیغاتی و رسانه‌ای با سوء استفاده از این فرصت و با زمینه‌سازی روانی و با اهداف سیاسی، بر آنند تا سمت و سوی اندیشه انسانها را در راستای اهداف و مقاصد مورد نظر خود سوق دهند. در چنین وضعیتی است که مسئولیت رسالت‌داران تبلیغ دینی، بیش از هر زمان آشکار می‌گردد.

هرچند بهره‌وری از ابزارهای روز و رسانه‌های پیشرفته می‌تواند در تبلیغ رسالت اسلام نقش مهمی ایفا کند و ناگزیر باید از آنها بهره‌گرفت، اما شرایط و فرصتهای ویژه دیگری نیز برای مسلمانان فراهم است که مناسب‌ترین عرصه برای تبلیغات هدایتگر و ابلاغ امر و نهی است، بدون آنکه به وسایل مدرن پیچیده و هزینه‌های کلان نیاز باشد. استفاده از این شرایط و فرصتها وظیفه هر مسلمان است که بدان دسترسی دارد. حضور میلیون‌ها مسلمان از اقشار و طبقات مختلف اسلامی در نماز جمعه و جماعت و اماکن متبرکه و زیارتگاه‌ها و حسینیه‌ها و مواسم و مراسم دیگر و در صدر همه این اجتماعات، کنگره عظیم بین‌المللی حج، فرصتی است بی‌نظیر که دیگر ملتها را بدان دسترسی نیست. این اجتماع بزرگ جهانی به رسالت‌داران تبلیغ مجال می‌دهد، بدون تحمل مشقت و هزینه سنگین مالی، رسالت اسلامی را ابلاغ نموده و با آگاهی دادن به سایر مسلمانان، مصالح و مسائل امت را دنبال کنند. به همین دلیل قرآن کریم کعبه و حج را هدایتگر جهانیان خوانده است؛ «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ»^۱.

حج مناسب‌ترین مجمع بین‌المللی است که زمینه هر نوع فعالیت را به نفع اسلام فراهم می‌آورد و می‌توان عنوان «وسایل ارتباط جمعی جهانشمول» را برای آن برگزید. حج و مناسک باشکوه آن، نه تنها برای مؤمنان شورانگیز است، بلکه برای دیگران نیز نمایش قدرتی است که مانند آن را در هیچ یک از وسایل تبلیغی و رسانه‌ای اسلام نمی‌توان دید. به فرموده امیر مؤمنان علیه السلام: «حج پرچم بلند اسلام است»^۱ بر بلندای قلّه عظمت معنویت و عامل ثبات و پابرجایی مسلمانان در هر عصر.

بار فرهنگی و تبلیغی حج

فرهنگ معارف اسلامی، در تار و پود حج نهفته است، به بیان حضرت امام خمینی علیه السلام:

«حج کانون معارف الهی است».

گشودن گنجینه این معارف و ابلاغ آن در موسم حج، از وظایف عالمان و آگاهان دین می‌باشد. روایات اهل بیت به این رسالت مهم تبلیغی توجه خاص مبذول داشته است.

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام طبق روایتی، با بیان اسرار و معارف حج، کسب علم و فقه و نشر آثار و نقل اخبار رهبران دینی را یاد آور شده، می‌فرماید:

«مَعَ مَا فِيهِ مِنَ التَّقَى وَنَقَلَ أَخْبَارَ الْأَيْمَةِ عليه السلام إِلَى كُلِّ صُفْعٍ وَنَاحِيَةٍ

۱. نهج البلاغه، خطبه اول. «جَعَلَهُ سُبْحَانَهُ لِلْإِسْلَامِ عِلْمًا وَلِلْعَايِدِينَ خَرْمًا».

كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿قُلُوا لَا نَفَرٌ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾^۱.

«از دیگر آثار حج این است که حج‌گزاران فقه و علم دین را بیاموزند و آثار ائمه را منتشر کنند و اخبار آن را برای دیگران بازگو نمایند. همانگونه که خداوند بزرگ فرموده است: «چرا از هر فرقه و گروهی، جمعی سفر نمی‌کنند تا فقه و دانش دین را فرا گیرند و هنگام بازگشت، مردمشان را ارشاد کنند و بیم دهند شاید، آنها متنبّه شده، بترسند.»

چنین به نظر می‌رسد که تفقه در این آیه، به فقه اصطلاحی و تبخّر در احکام فرعی محدود نباشد، بلکه علم و معرفت به اصول و فروع و مبانی و احکام و معارف و اخلاق و در نتیجه شناخت و مسؤولیتهای فردی و اجتماعی؛ یعنی تمام آنچه را یک مسلمان باید بداند و بشناسد، شامل می‌گردد و در این میان، مسأله امامت و ولایت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چنانکه روایات بسیاری بر این مطلب صراحت دارد و مسأله برائت که در تار و پود حج تعبیه شده است.^۲

دیار وحی و آثار پیامبر ﷺ

از دیگر ابعاد فرهنگی حج، مرور و مطالعه میدانی در تاریخ اسلام و مشاهده آثار نبوت در سرزمین وحی و حرمین شریفین است. یادآوری خاطرات نورانی پیامبر گرامی اسلام از لحظه تولد و روزگار پر رنج یتیمی

۱. وسائل الشیعه، ج ۸ «کتاب الحج»، ص ۷ حدیث ۱۵

۲. نک: کتاب ابعاد سیاسی و اجتماعی حج، از نگارنده.

و زیستن در جوار عبدالمطلب و تجلی نشانه‌های نبوت در سیمای مبارکش در رهگذر زندگی و سفرهای شام تا ازدواج با بزرگ بانوی اسلام، حضرت خدیجه و آنگاه که در غار حرا به ندای روح بخش: «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ»^۱ مخاطب گردید و سپس آهنگ «يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ»^۲ وی را به قیام الله و انداز خلق فرا خواند و پیامبر با مسؤولیتهای سنگین نبوت، رنج و محرومیت و طعن و ملامت و آزار دشمنان را به جان خرید و از خار و خاکستر استقبال کرد و در شعب ابوطالب تبعید شد و شکنجه یارانش را شاهد بود و بالأخره تحت فشار سیزده ساله گردن‌کشان و بت پرستان قریش، مکه را ترک کرد و راهی یثرب گردید و در این هجرت، رایت اسلام را برافراشت و از شهری به شهری و دیاری به دیاری، به دوش کشید تا نظام توحیدی را در مدینه الرسول پی افکند و حکومت دینی را مستقر ساخت و صولت سرکشان عرب را با جهاد و دفاع و غزوات پایبی در هم شکست و مکه را فتح کرد و لوٹ بت‌ها را از دامن بیت الله زدود و با تعلیم و تربیت و حکمت و موعظه، بنیان بزرگترین آیین آسمانی را مستحکم ساخت تا آخرین روزهای زندگی، که امت را به حفظ امانت الهی و کتاب و عترت توصیه کرد و چشم از جهان فرو بست، در حالی که غم امت و نگرانی آینده و بیم توطئه‌ها، حضرتش را می آزد و نیز انبوه حوادثی که از آن پس در زندگی اهل بیت و عملکرد امت در سایه روشن تاریخ پرماجرای اسلام رخ داد. یادآوری این فرازهای تاریخی برای رسالت‌داران اسلام درس آموز است.

۱. علق: ۱ و ۲

۲. مدثر: ۱ و ۲

جغرافیای فرهنگی اسلام

همچنین اماکن مقدس مکه و مدینه و مسجدالحرام، بیت عتیق، مقام، ملتزم و مستجار، حجر و حَجَر، زمزم و صفا و مروه، حطیم و مزار انبیا در جوار بیت الله تا عرفات و مشعر و خَیْف و منا و دیگر مشاعر و مواقع و مساجد و زادگاه پیامبر ﷺ در جوار مسجدالحرام، خانه خدیجه و زادگاه علی علیه السلام درون بیت الله، جنة المَعْلَى و قبرستان ابوطالب، جبل النور و غار ثور و مزار شهدای فخ در حرم مکی، هریک ریشه در فرهنگ توحید و موحدان دارد و یادآور مجاهدات طلایه داران اسلام و تاریخ آیین حنیف است... و در مدینه طیبه، مسجدالنبی نخستین نقطه نزول پیامبر ﷺ در یثرب، روضه شریف نبوی، منبر و محراب آن حضرت و مهبط جبرئیل و محراب تهجد و خانه علی و فاطمه، که به روایتی آرامگاه دختر پیغمبر است، و استوانه‌های تاریخی مسجد و جایگاه اصحاب صُفّه و قبر مظلوم عبدالله پدر پیامبر در حریم مسجدالنبی، که از آن آثاری برجای نگذاشتند و قبر شریف آمنه (در ابواء) و قبور امامان مظلوم و قبر مخفی زهرا علیه السلام و قبر فاطمه بنت اسد و قبر ام البنین و همسران و فرزندان و عمو و عمه‌های پیامبر و شهدای صدر اسلام در جنة البقیع و مساجد و مقامات؛ چون قُبا و جمعه و اجابه، میقات و شجره، غمامه و رایه، مساجد سبعه و ذو قبالتین، أحد (مشهد حمزه)، مشربه ام ابراهیم، فدک و غدیر خم و مساجد ابوذر و بلال و سلمان و علی و زهرا و محله بنی هاشم و خانه‌های ویران شده امامان و یاران رسول الله که حتی نامی از آن نمانده است و ده‌ها مسجد و موقف مقدس در کوچه‌ها و نخلستان‌ها و مزارع مدینه، سر در گریبان خاموشی برده، نابود شده یا در حال نابود شدن است. همه این‌ها پیام‌ها و رازها و خاطره‌ها در سینه دارد.

جای جای این سرزمین مبارک یادآورِ قدم‌های استوار مبارک پیامبر و ائمه و صحابهٔ صالحین و مردان و زنان سابقین امت است که شایسته است هریک از اینها برای زائران حرمین تبیین و تشریح گردد تا تفسیری باشد بر تاریخ صدر اسلام و خاطرات تلخ و شیرین حوادث آن.

زائر باید این آثار و اماکن را با شرح و توضیح بشناسد تا تاریخ و جغرافیای اسلام و اطلس حرمین بماند و به دست فراموشی سپرده نشود که این، به معنای زنده نگاه‌داشتن فرهنگ و سنت و سیرهٔ بنیانگذار اسلام و دودمان پاک او و رهروان راستین نبوت و امامت است و نیز سرمایهٔ معنوی برای نسل‌های آینده و حفظ هویت امت و غنای روحی اهل قبله و درس آموز ثبات و استقامت در راه مکتب و اعتقاد است؛ چراکه سیرهٔ بزرگان و طلایه‌داران وحی و هدایت مانند مردم عادی نیست که با پایان یافتن عمرشان نقطهٔ پایان بر آن نهند، بلکه جاودانگی حیات معنوی و چگونه زیستن با آرمانهای بلند را می‌آموزد، اینها تاریخ‌سازانی هستند که چرخهٔ زندگی فرزندان آدم بر محور وجودشان می‌چرخد و اهداف و آرمان حیات را فراتر از آنچه دیگران می‌اندیشند، ترسیم می‌کند. به عبارت خلاصه: اینان به بشریت در هر عصر تعلق دارند و باید جاودانه باشند.

به همین دلیل است که روایات اهل بیت از این نکتهٔ بسیار مهم در فرهنگ حج سخن گفته است. هشام بن حکم فلسفهٔ وجوب حج را از حضرت امام صادق (ع) می‌پرسد. امام به تشریح این مطلب پرداخته، ضمن بیان اسرار حج، از زاویه‌های گوناگون به این نکته نیز اشاره می‌فرماید:

«فَجَمَلَ فِيهِ الْاجْتِمَاعَ مِنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لِيَتَعَارَفُوا...

وَلِتَعْرِفَ آثارُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَتَعْرِفَ أَخْبَارَهُ وَيُذَكَّرَ وَلَا يُنْسَى.^۱

«این کانون جمع فراهم آمد تا مسلمانان از شرق و غرب بیایند و بایکدیگر معارفه کنند و آثار و اخبار پیامبر خدا ﷺ بازشناسی شود و یاد آن بر زبانها بماند و به دست فراموشی سپرده نشود.»

امام صادق علیه السلام در این روایت چند نکته را در بُعد اجتماعی - فرهنگی حج خاطر نشان می سازد:

۱. معارفه مسلمانان و تحکیم روابط ایمانی آنها، که در جامعه و فرهنگ و سیاست نقش اساسی دارد. بدین جهت جمع زائران باید جماعتی مرتبط و منسجم و هم آرمان باشند، نه جمع پراکنده و جدا از یکدیگر.

۲. شناسایی آثار و اخبار مربوط به پیامبر که باید در یادها بماند و فراموش نشود و نیز شناختن و شناساندن این آثار و اخبار، امت را با هویت تاریخی خویش پیوند داده، گذشته پرافتخار را که زیربنای علم و تمدن و فرهنگ جهانی اسلام است، به یاد می آورد؛ چنانکه شناخت آثار و اخبار ائمه علیهم السلام نیز تداوم همان آثار و اخبار رسالت است. دعبل خزاعی در قصیده تأیید خود با اشاره به این آثار می گوید:

لَا لَ رَسُولِ اللَّهِ بِالْخَيْفِ مِنْ مِني
وَبِالْبَيْتِ وَالتَّعْرِيفِ وَ الْجَمَرَاتِ

۱. علل الشرایع، ص ۴۰۵؛ وسائل الشیعه، ج ۲۷ «کتاب القضا»، ص ۹۷، فجعل... من الشرق والغرب...»

دِيَارُ عَلِيٍّ وَالْحُسَيْنِ وَجَعْفَرٍ
وَحَمْزَةَ وَالسَّجَادِ ذِي الشَّقَاتِ
وَسِبْطِي رَسُولِ اللَّهِ وَابْنِي وَصِيهِ
وَوَارِثِ عِلْمِ اللَّهِ وَالْحَسَنَاتِ
مَنَازِلُ كَانَتْ لِلصَّلَاةِ وَلِلتَّقَى
وَلِلصَّوْمِ وَالتَّطَهِيرِ وَالْحَسَنَاتِ

«خانقاه پیامبر را در خیف، از سرزمین منا و رکن و عرفه و
جمرات، آثاری است.

آنجا دیار علی و حسین و جعفر است و نیز حمزه و سجاد، آن‌که
نشان سجده بر پیشانی داشت.

و هم دو سبط رسول‌الله و دو فرزند وصی او (علی علیه السلام) که وارث
علم خدا و کانون نیکی‌ها بود.

خانه‌هایی که جایگاه نماز و تقوا و روزه‌داری و پرهیزکاری و
نیکی‌کاری است.»

ویژگی‌های تبلیغ در حج

به لحاظ وضعیت ویژه حج و فضای معنوی و موقعیت زمانی و مکانی
و ارتباطات مردمی و شرایط مساعد روانی آن، تبلیغ و پیام‌رسانی در موسم
حج، همواره مورد توجه بوده است.

پیامبرگرامی اسلام ﷺ دعوت آسمانی خود را از این سرزمین مبارک
به گوش قبایل عرب رساند و در بازارهای معروف آن روز، (وادی مجنه،
عکاظ، ذی‌المجاز و مرثد) که مرکز تردد و تجمع گروه‌ها، به‌ویژه عرضه
کنندگان و خریداران کالا و هم میدان مسابقه در شعر و خطابه عرب بود،

رسالت الهی خود را اعلام کرد و هنگامی که اسلام استقرار یافت و حجاز تحت سیطرهٔ مسلمین قرار گرفت، پیامبر خدا به وسیلهٔ زائران حاضر، برای غایبان پیام می‌فرستاد و این گواهی است بر موقعیت خاص تبلیغی حج و تأکید بر اینکه مسلمانان باید از این منبر بلند پایهٔ اسلام و مأذنهٔ رفیع ایمان بهره‌گیرند و با تاسی به نبی گرامی ﷺ مسائل ارشادی و حیاتی امت را از این رسانهٔ بین‌المللی به گوش دیگران برسانند.

تاریخ حیات مقدس رسالت، گواهی می‌دهد که مسائل مهم اسلامی، چون برائت، اعلام ولایت امیر مؤمنان (ع) و دیگر اعلامیه‌های مهم اسلامی در عصر نبوی و بعد از آن، در مناسبت‌های موسم بوده است.

بنا به روایت حضرت صادق (ع) پیامبر خدا ﷺ در مسجد خیف خطبه‌ای ایراد کرد که در عین اختصار، همواره برای امت پیام آور و درس آموز است. در این خطبه بر وحدت امت و برادری و هم‌خونی مسلمانان، که اساس تشکیل جامعهٔ اسلامی و امت واحده است و نیز رابطهٔ تنگاتنگ میان امت و امامانشان، که محور سیاست و رهبری دینی است، تأکید گردیده و از حاضران مؤکداً خواسته شده است که این پیام را به گوش آنان که حضور ندارند برسانند. در این خطبه، که به روایتی در حَجَّة الوداع ایراد شده، آمده است:

«نَضَّرَ اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاها وَبَلَّغَهَا مَنْ لَمْ يَبْلُغْهُ، يَا أَيُّهَا النَّاسُ لِيَبْلُغَ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ قَرَبَ حَامِلٍ فِيهِ لَيْسَ بِفَقِيهِ وَرُبَّ حَامِلٍ فِيهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ، ثَلَاثٌ لَا يَغْلُ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ، وَالنَّصِيحَةُ لِأَيِّمَةِ الْمُسْلِمِينَ، وَالزُّرُومُ لِجَمَاعَتِهِمْ، فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ مُحِيطَةٌ مِنْ وَرَانِهِمْ، الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ

تَكَافَأُ دِمَاؤَهُمْ وَهُمْ يَدُّ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ»^۱

«خداوند خرم و شادمان گرداند آن بنده‌ای را که سخن مرا شنید و در آن اندیشید و به درستی فهمید و به کسانی که آن را نشنیدند رسانید. ای مردم، آنکه حاضر است به کسی که غایب است برساند. چه بسا حامل فقه که فقیه نیست و بسا حامل فقه که آن را به کسی می‌رساند که فقیه‌تراز اوست. سه چیز است که قلب یک مسلمان به آنها خیانت روا نمی‌دارد: اخلاص عمل برای خدا، خیراندیشی نسبت به امامان مسلمین و ملازمت جماعت آنها. همافا دعوت مسلمانان فراگیر است، مؤمنان برادرند، پایین‌ترین فردشان عهده‌دار ذمّه افراد دیگر است و آنها ید واحده‌اند در برابر بیگانگان.»

در این خطبه تاریخی، که سال آخر عمر مبارک پیامبر، در حَجَّةُ الْوِدَاع، در مسجد خیف و تَجَمُّع حَاجیان در منا ایراد گردید، سه اصل مهم حیاتی امت اسلام عنوان شده و مسلمانان مأمور ابلاغ آن گردیده‌اند. این سه عبارتند از:

۱. خالص کردن عمل برای خدا که اساس آن ایمان صادقانه، حق‌طلبی و پرهیز از هر نوع شرک و ریا و دوگانگی در عقیده و ایده و آرمان و عمل است، که اگر این دستمایه معنوی برای مسلمانان فراهم گشت، بسیاری از کج روی‌ها، تنش‌ها و کدورت‌ها که از هوای نفس سرچشمه می‌گیرد، از میان خواهد رفت و سایه اخلاص و تقوا بر افراد سایه گستر خواهد شد.

۲. ارادت و صمیمیت و خیرخواهی نسبت به پیشوایان دین، که بی

۱. اصول کافی «بدون ترجمه»، ج ۱، ص ۴۰۳ و ۴۰۴

تردید تنها مصداق آن رهبران با صلاحیت و امامان حق‌اند، که پیامبر خدا ﷺ آنان را به امر خدا، به رهبری امت برگزیده است و استمرار امامت، امری است که برای هر عصر و نسل بیان شده و جز صالحان و پاک طیتان را نباید که عهده‌دار آن باشند.

و این مسئله روی بر تافتن از زمامداران جور و مستبدان خودکامه و حاکمان نامشروع است که همواره بزرگترین خطر برای اسلام و مسلمین بوده‌اند.

۳. ملازم جماعت بودن و از امت صالح جدا نشدن، که این نیز از دید صاحب‌نظران، تفسیری جز پیوستن به رهروان راه ولایت اهل بیت ندارد؛ زیرا ولایت آنان کانون جمع و مرکز وحدت امت موحد است و هر چه جز این باشد در زمره شرک و نفاق است و به تفرقه و تشتت و انحراف خواهد گرایید.

آنچه را در توضیح دو بند اخیر ملاحظه کردیم، تفسیری است که طلایه‌داران تشیع از روایت فوق داشته‌اند، همانگونه که در ذیل روایت فوق به نقل کلینی در اصول کافی از قول راویان شیعه آمده است:

«إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام وَاللَّهُ الْإِمَامُ الَّذِي يَجِبُ عَلَيْنَا تَصِيحَتُهُ وَلِزُومُ جَمَاعَتِهِمْ أَهْلَ بَيْتِهِ»^۱

«به خدا سوگند، علی بن ابی‌طالب تنها امامی است که خیرخواهی او بر ما واجب است و ملازم جماعت مسلمین بودن، همانا پیوستگی با خاندان آن حضرت است که لزوماً شامل شیعیان

خالص و مخلص آن بزرگواران نیز خواهد بود؛ چنانکه در روایات عامه و خاصه بر آن تصریح شده است.»

پیامبر گرامی به عمار بن یاسر فرمود:

«يَا عَمَّارُ إِنْ رَأَيْتَ عَلِيًّا قَدْ سَلَكَ وَاذِيًّا وَ سَلَكَ النَّاسُ وَاذِيًّا غَيْرَهُ، فَاسْلُكْ مَعَ عَلِيٍّ وَدَعَ النَّاسَ إِنَّهُ لَنْ يَدُلَّكَ عَلَى رَدِي وَلَنْ يُخْرِجَكَ مِنَ الْهُدَى»^۱

«ای عمار، اگر دیدی علی به سویی می‌رود و مردم به سوی دیگر، با علی همراه باش و مردم را رهاکن؛ زیرا او تو را گمراه نسازد و از مسیر هدایت بیرون نکند.»

و نیز پیامبر ﷺ فرمود:

«خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي مِنْ بَعْدِي»^۲

«بهترین شما کسی است که پس از من با اهل بیت من شایسته‌تر عمل کند.»

و نیز درباره اهل بیت فرمود: «أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَهُمْ، وَ سَلَامٌ لِمَنْ سَالَمَهُمْ»^۳

و نیز از سخن آن حضرت است که فرمود:

«عَلِيٌّ إِمَامُ الْبَرَّةِ وَ قَاتِلُ الْفَجْرَةِ مَنْصُورٌ مَنْ نَصَرَهُ مَخْذُولٌ مَنْ خَذَلَهُ»^۴ «علی پیشوای صالحان و قاتل فاجران است. هرکس

۱. کنز العمال، ج ۱۱، ص ۶۱۴، ح ۳۲۹۷۲

۲. بحار ج ۲۳، ص ۱۰۴

۳. بحار ج ۸، ص ۳۶۶

۴. بحار الأنوار، ج ۳۳، ص ۵۱؛ صواعق، ص ۳۶۵، کنز العمال، ج ۱۱، ص ۶۰۲، ح ۳۲۹۰۹

یاری‌اش دهد پیروز است و هر که دست از یاری‌اش بردارد
زبون و خوار.»

روایات بی‌شمار از این گونه، که در منابع عامه و خاصه آمده، بیانگر این حقیقت است که امامت حق، از آن اهل بیت است و پیروان آنان رستگارانند و جدایی از این جماعت، فرجامی جز گمراهی ندارد. با توجه به اهمیت این موضوع، پیامبر ﷺ در این خطبه تأکید می‌ورزد که حاجیان باید در ابلاغ این پیام همت گمارند.

تبلیغ ولایت در حج

مناسبت‌ترین فرصت برای تبلیغ بزرگترین مسأله حیاتی اسلام پس از توحید و رسالت، موضوع ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام بود که دستور آن در حَجَّةُ الْوِدَاع و در مسجد حَیَف با آیه: ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾^۱ داده شده و در نقطه‌ای معروف به غدیرخم، مورد تأکید مجدد قرار گرفت و دستور آمد که:

«پیامبر آنچه را از سوی پروردگار بر او نازل شده ابلاغ کند و اگر نکند رسالت او را نرسانده است و خداوند از فتنه مردم او را در امان خواهد داشت.»^۲

رسول خدا ﷺ در جمع زائران، که عددشان را از هفتاد هزار تا صد و بیست هزار گفته‌اند، خلافت امیرالمؤمنین را طی خطبه غزایی ابلاغ کرد و

۱. مائده: ۶۷، نک: احتجاج طبرسی، ص ۵۷

۲. مائده: ۶۷

از مردم بر این مسئله حیاتی پیمان گرفت و همه بیعت کردند، هرچند بسیاری به نقض این بیعت پرداختند.

امامان و تبلیغ در حج

پس از پیامبر ﷺ مشعلداران هدایت، ائمه علیهم السلام نیز جهت آگاهی دادن مردم، از موسم حج بهره گرفتند و آنچه را که در جای دگر ابلاغش میسر نبود، از کنار خانه خدا به گوش مسلمانان رساندند. در فضای اختناق حاکم عصر اموی، امام حسین علیهما السلام در سرزمین منابیش از هزار تن از وجوه صحابه و تابعین را در خیمه‌ای به حضور می‌طلبید و آنگاه فضایل امیرالمؤمنین علیهما السلام و خاندان پیامبر را به‌طور مشروح بیان می‌کند و از آنان می‌خواهد و به خدا سوگند می‌دهد که چون به دیار خود بازگشتند، آن را به دیگران منتقل کنند تا حقایق دین به مرور زمان فراموش نشود.^۱

امامان علیهم السلام همچنین در مناسبت‌های مختلف، از موقعیت حج، جهت روشنگری افکار عمومی و جلب توجه مردم به امامت و ولایت، بهره جستند؛ از جمله می‌توان حرکت امام حسین علیهما السلام از مکه به سوی عراق و قیام علیه نظام غاصب و تبهکار اموی تا شهادت را نام برد و نیز وصیت امام باقر علیهما السلام به فرزندش امام صادق علیهما السلام که به منظور افشای جنایات حاکمان زمان، مرثیه سرایانی بگمارد تا طی ده سال در سرزمین منابرای آن حضرت سوگواری کنند.^۲ و نیز تأکید امام صادق علیهما السلام در روز عرفه و موقف عرفات با صدای بلند بر اهمیت مسئله ولایت و امامت، که در این

۱. برای آگاهی از شرح این واقعه، نک: احتجاج طبرسی، ج ۲، صص ۲۹۶ و ۲۹۷ و سلیم بن قیس، ص ۱۶۵ و کتاب ابعاد سیاسی و اجتماعی حج، اثر نگارنده.

۲. بحارالانوار، ج ۴۶، ص ۲۳۰.

خصوص عمرو بن ابی مقدم چنین روایت می‌کند: در آن روز امام صادق علیه السلام خطاب به مردم با صدای بلند می‌گفت:

«إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ الْإِمَامَ، ثُمَّ كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، ثُمَّ الْحَسَنُ، ثُمَّ الْحُسَيْنُ، ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ، ثُمَّ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَام، ثُمَّ هَهُ».

این جملات را سه بار و به چهار سوی؛ از پیش رو و پشت سر و راست و چپ تکرار کرد که در مجموع دوازده بار سخن آن حضرت به گوش مردم رسید.^۱

در کتب سیره و حدیث، شواهد بسیار دیگری را می‌توان یافت که امامان معصوم علیهم السلام در موسم حج و در عرفات و منا و در حال طواف، مردم را به ولایت اهل بیت توجه می‌دادند. شیعیان آزاده و شرای اهل بیت نیز از این سیره پیروی کردند. فرزدق، شاعر آزاده و بلند آوازه، قصیده تاریخی خود را در کنار کعبه بالبداهه سرود؛ آنگاه که هشام بن عبدالمملک در پاسخ آن مرد شامی که عظمت زین العابدین علیه السلام را دید و از او خواست وی را معرفی کند و هشام از روی کینه و حسد اظهار بی‌اطلاعی کرد! و فرزدق او را پاسخ داد و این پیام رسانی به هنگام را ابن خلکان در کتاب «وفیات الاعیان» آورده و گوید: «فرزدق با شعر خود، کاری بزرگ کرد که امید می‌رود پاداش آن بهشت باشد!»^۲ مطلع قصیده «میمیه» فرزدق این بیت است:

۱. کافی، ج ۴، ص ۴۶۶

۲. نک: بحار الانوار، ج ۲۷، صص ۱۸۳ - ۱۷۷

يَا سَائِلِي أَتِنَّ حَلَ الْجُودِ وَالْكَرَمِ عِنْدِي يَبَانُ إِذَا طَلَا بِهِ قَدَمُوا^۱

علاوه بر تبلیغ ولایت در حج، مسائل دیگر اسلامی، که با اساس دین یا فقه شریعت ارتباط دارد، در فرصتهای مناسب مورد توجه پیشوایان قرار گرفته است؛ از جمله می‌توان مناظرات حضرت امام صادق علیه السلام با ارباب ملل و نحل و حتی ملحدین زمان در مسجدالحرام را یاد آورد شد.

ابعاد حرکت‌های تبلیغی در حج

حرکت‌های تبلیغی موسم حج و زیارت را از چند منظر می‌توان مورد توجه قرارداد:

۱- درون‌گروهی

۲- درون مرزی

۳- برون مرزی

۱- درون‌گروهی

همانگونه که رایج است، گروهی به صورت کاروان، معمولاً صد تا دویست زائر عازم حج و عمره می‌شوند که از این رهگذر، مبلغان و مروجان اسلام، به صورت روحانی، با یک گروه صمیمی همسفر می‌گردند و در طول سفر وظیفه‌ای جز ارشاد زائران در زمینه‌های مختلف فقهی، اخلاقی، اجتماعی، علمی و عملی ندارند و از آن‌رو که خاطره شیرین و رویارویی سفر زیارت همواره در طول عمر، پیش چشم زائر مجسم است آموزه‌های آن نیز به صورت طبیعی بر دل و جان وی

۱. بحارالانوار، ج ۴۶، ص ۱۲۵؛ الکنی واللقاب، ج ۳، ص ۲۴، محدث قمی.

می‌نشیند و اگر درست هدایت و رهبری شود، می‌تواند بسیاری از این تأثیرات را نشان دهد و ره آورد سفر حج همین است که توشه معنوی برای زائر حاصل آید. بدین ترتیب نقش تبلیغات و تأثیر مبلغ در جمع زائران گروه را نباید ناچیز انگاشت و شایسته است حداکثر بهره‌برداری تبلیغی از این لحظات روحانی با نفحات رحمانی آن بشود.

افزون بر این، هر یک از مناسک و مشاعر و حرکتهای و وقوف‌ها و اذکار و ادعیه با مفاهیم متعالی و بار معنوی و عرفانی‌اش، در ارتقای معرفت و بالا بردن سطح شناخت حج‌گزار نقش بنیادین دارد و با پیوند دادن آن معرفت و شناخت به عشق و احساس، روشن بینی و شعور را در اعماق جانها می‌پرورد و با تصفیة روح و رهانیدن آن، از اسارت تعلقات مادی و زدودن غبار معاصی به ثمر می‌نشانند و حجابهای جهل و ظلمات هوی را می‌سوزاند و برای پذیرش تجلیات بیشتر مهیا می‌سازد.

خلاصه آنکه در این کانون معارف و سیر و سلوک باطنی و سفر معنوی، که با سیر بیرونی و آفاقی توأم گشته و با آیات و بینات در قله‌های رفیع توحید و مناره‌های بلند ایمان و یاد خاطرة مشعل‌داران هدایت در تاریخ پیوند خورده است، ره آورد معرفت و کمال و رشد معنوی انسانی را به همراه دارد.

شناخت و شعور و عشق و عرفان در تار و پود حج تعبیه شده و هنگامی زائر از این خصلت هدایت‌گری و نور عرفان بهره خواهد گرفت که روح حج ابراهیمی و پیام شریعت والای احمدی علیه السلام را در اعمال و مناسک و اوراد و اذکار جاری سازد و این به هدایت و زوشنگری نیاز است.

نقش روحانیون در این میان بسیار با اهمیت است که به ژرفای این

عبادت جهانشمول اسلامی بیشتر بیندیشند و مطالعه کنند و بر معلومات خود بیفزایند و دیگران را آگاه سازند. به‌طور خلاصه، حج را باید به عنوان یک دانشگاه الهی و کانون انسان‌سازی مورد توجه قرار داد. نقش آموزش و تبلیغ و همچنین سیاست حاکم بر حج، در اینجا تعیین‌کننده و راه‌گشاست و نباید مجال داد این فرصتهای طلایی با نفحات رحمانی که ملک تا ملکوت را پوشش می‌دهد، رایگان از دست برود.

۲- زاویه درون مرزی

از آن‌رو که کنگره حج ترکیبی است از زبده‌ترین انسانهای مؤمن، که از اقصای نقاط کشورهای اسلامی در این میعادگاه حضور یافته و حاضران در موسم، در حقیقت نمایندگانی هستند از امت بزرگ اسلام که در سرزمین وحی و کانون توحید گردآمده‌اند و شعارشان: «توحید، وحدت و عبودیت» است بدان‌گونه که آیه کریمه: «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ»^۱ الهام می‌دهد. لذا این امت کوچک در موسم به نمایندگی از امت بزرگ اسلام سخنها و پیامها دارد، مشکلات و مسائلی در داخل و خارج پیش روی آنهاست. اغلب ابهاماتی نسبت به یکدیگر دارند. حل مشکلات و رفع آن و تفاهم و ایجاد همبستگی اسلامی هنگامی میسر است که با زبان یکدیگر آشنا شوند، به مسائل حیاتی امت بیندیشند. اختلاف نظریه‌های فرعی و مسلکی و فرقه‌ای و نژادی و اقلیمی و تعصبات ناموجه مذهبی را کنار بگذارند و از جامه فردیت و قومیت به‌در آیند و بی‌رنگ و بدون نام و نشان، به دریای خروشان امت اسلام پیوندند

و به خدای واحد سر تسلیم فرود آورند تا هر فردشان چون ابراهیم امتی شود؛ امتی شاهد برای دیگر انسانها.

بندی‌هی است که برای رسیدن به این آگاهی و شعور و درکِ مسؤولیت، به توجیه و آموزش نیاز است و عالمان و نخبگان در این میان نقش حیاتی دارند. آنها هستند که باید مردمشان را به مسائل و مصالح مشترک امت آشنا سازند. در کم کردن فاصله‌ها بکوشند. خطرات دشمنان اسلام را خاطر نشان سازند. در اتخاذ موضع مشترک در برابر دشمنان اسلام و جهان استکباری، از آیین حنیف پاسداری کنند و توطئه تبلیغاتی آنان را خنثی نمایند و این هنگامی میسر است که مسلمانان، به‌ویژه فرهیختگان و رسالت‌داران امت، به تبادل نظریه و ارائه اطاعت پرداخته و از بدبینی‌ها و عقده‌ها بکاهند و در حد امکان، در رفع آن بکوشند و بانگاه باز و جهانشمول به مسائل بنگرند و به رایزنی در جهت مصالح امت اسلام پردازند.

امام صادق (علیه السلام) با اشاره به این فلسفه مهم اجتماعی حج می‌فرماید:

«فَجَعَلَ فِيهِ الْاجْتِمَاعَ مِنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لِيَتَعَارَفُوا...»^۱

«آری، خداوند حج را کانون تجمع مسلمانان شرق و غرب قرار داد تا با یکدیگر معارفه کنند. طرح دوستی بیفکنند. در تحکیم اخوت اسلامی بکوشند و مسائل اجتماعی خود را بازشناسند و تصمیم مناسب بگیرند.»

امام خمینی (علیه السلام) که پیامهای جاودانه‌اش در حج همواره باید راهگشا

باشد، می‌فرماید:

«بر دانشمندانی که در این اجتماع شرکت می‌کنند، از هر کشوری که هستند، لازم است برای بیداری ملت‌ها، بیانیه‌های مستدلّی، با تبادل نظر صادر کرده و در محیط وحی بین جامعهٔ مسلمین توزیع نمایند و در کشورهای خود پس از مراجعه نشر دهند و از سران کشورهای اسلامی بخواهند که اهداف اسلامی را نصب‌العین خود قرار داده، اختلافات را کنار گذاشته برای خلاصی از چنگال استعمار چاره بیندیشند.»

در انجام این مهم، مسألهٔ پیام‌رسانی و تبلیغ، نقش حیاتی دارد. تودهٔ مردم، اغلب از مسائل ویژهٔ درون هر جمع و هر کشور بی‌خبرند و این بی‌خبری زمینهٔ بی‌تفاوتی و حتی بدبینی را فراهم ساخته است تا آنجا که برخی از نویسندگان غافل، تحقیق‌بخش توطئه‌های تفرقه افکن دشمن در درون جامعهٔ اسلامی شده‌اند. لذا بر عالمان و مبلغان اسلام است که توده‌های مردم را آگاهی دهند. توصیهٔ امام راحل در این خصوص چنین است:

«از جمله وظایف در این اجتماع عظیم، دعوت مردم و جوامع اسلامی است به وحدت کلمه و رفع اختلافات بین طبقات مسلمین که خطبا و گویندگان و نویسندگان در این امر حیاتی اقدام نمایند.»

کتاب و جزوه و خبرنامه و رسانه و مصاحبه و مقاله و همایش‌های بین‌المللی و دبیرخانهٔ دائمی به این منظور، که در موسم حج تا حدودی زمینهٔ آن بدون نیاز به هزینه‌های کلان میسر است، می‌تواند به این هدف حیاتی کمک رساند. زبان در اینجا نقش مهم ایفا می‌کند، اگر مبلغان حداقل یک یا دو زبان (عربی و انگلیسی) بدانند، در امر تبلیغ موفق‌تر

خواهند بود. لذا شایسته است پیش از عزیمت و طی مراحل گزینش روحانیون و مبلغان به زبان و مکالمه آموزش داده شوند.

۳- از زاویه برون مرزی

حج، همایشی است جهانی، که مسلمانان می‌توانند مفاهیم عالی اسلام و دیدگاه‌ها و رویکردهای مسائل اجتماعی را در آن به نمایش بگذارند. پیام وحدت امت موحد را به گوش جهانیان و حتی ییگانگان از اسلام برسانند. هدف از این پیام‌رسانی به نمایش گذاشتن قدرت و امکانات انسانی و معنوی و مادی در برابر دشمنان اسلام است که همواره به غارت و استثمار و استعمار مسلمین می‌اندیشند و قرن‌هاست سرمایه‌های مادی و معنوی آنان را به غارت می‌برند و اکنون مورد تهدید آنان می‌باشند و امروز نماینده این قطب استکباری، امپریالیسم آمریکا و صهیونیسم ضد بشر است که اگر در گذشته با کتایه و در لفافه خصومت خود را با اسلام نشان می‌دادند، امروز با صراحت از این خصومت و تهدید حرف می‌زنند و از جنگ صلیبی سخن می‌گویند. اینها باید برای مسلمانان هشدار و عامل بیداری باشد.

مسلمانان باید بدانند برای استکبار جهانی و صهیونیسم بین‌الملل، شیعه و سنی فرقی ندارد. آنان با اسلام و مسلمین و مقدساتشان در معارضه‌اند و عرب و عجم نمی‌شناسند. امپریالیسم آمریکا که با هدف غارت و چپاول ثروتهای ملی آنان در گذشته به برخی کشورهای اسلامی چهره دوستی نشان می‌داد، امروزه با حمایت از رژیم اشغالگر قدس در فلسطینِ مظلوم، حمام خون به راه انداخته و عراق و افغانستان را به اشغال نظامی در آورده و جان و مال و دین و ناموس مسلمانان را مورد هجوم

قرار داده و دیگر کشورها و قوانین بین المللی را به رسمیت نمی شناسد و به همه جنگ و دندان نشان می دهد. شناخت این دشمن مستکبر و متجاوز و شناساندن نقشه های اهریمنی و جنگ طلبانه و سلطه جویی بی قید و شرط بر جهان و استحاله فرهنگی و استعمار سیاسی و اقتصادی و حضور نظامی قلدر مآبانه شیطان بزرگ در کشورهای دیگر از فرایض اولیه اهل قبله و امت محمد ﷺ است و همدلی و اتحاد و تبادل افکار و اطلاعات و گفتگو در جهت تفاهم و یکدست شدن در برابر دشمنان اسلام و انسانیت، از واجبات امروز مسلمانان به شمار می آید. اگر پیامبر خدا ﷺ فرمان می دهد آیات برائت را در موسم بخوانند و بر مشرکان اتمام حجت کنند و برق سلاح و قدرت اسلام و مسلمانان را به بت پرستان و منافقان آن روز نشان دهند و امیرالمؤمنین (علیه السلام) به فرمان آن حضرت در منا یا عرفات منشور برائت را می خواند؛ «وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ...»^۱ در حقیقت اعلام برائت، آغاز یک جنگ روانی تبلیغی علیه کفر و شرک و زمینه ساز جنگ های میدانی و تهاجمی به منظور مقابله با کفر و نفاق و فساد و به زیر آوردن اقطاب مستکبر سلطه گر است که سد راه خدا و خلق خدا شده و در راه ترویج آیین حق سنگ اندازی می کنند؛ چنانکه ملاحظه می کنیم طی آیات سوره برائت به نبرد و جهاد با مشرکان پس از ماههای حرام فرمان داده شده است؛ «فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ»^۲. آیات برائت در روز عرفه یا قربان، که انبوه تجمع حاجیان است، باید

۱. توبه: ۳

۲. توبه: ۵

خوانده شود تا خبر آن را همه؛ اعم از مسلمانان حج گزار و مشرکان حاضر در موسم بشنوند و بانگ اذان برائت به گوش مردم و قبایل و اطراف و اکناف برسد و تکلیف مسلمانان با مشرکان و منافقان روشن شود تا دل دشمن خالی گردد و فکر توطئه را از سر به در کنند و به گواهی تاریخ، آن اعلامیه تأثیر خود را بخشید و زمینه گسترش اسلام فراهم شد و دشمن عقب نشینی کرد و به دنبال آن هیأتها (وفود) به نمایندگی از قبایل عرب، یکی پس از دیگری رهسپار مدینه شدند و با پیامبر به مذاکره پرداختند و موجودیت اسلام را پذیرفتند.

آیات اول سوره توبه که در حقیقت قطعنامه برائت از دشمنان اسلام بود، نکات بسیار ارزنده و آموزنده‌ای در بر دارد که تنها برای خواندن نیست، بلکه خط مشی و رویکرد مسلمانان را در هر عصر و برای هر نسل ترسیم می‌کند. تا در پهنه گیتی دشمنی وجود دارد مشمول این قطعنامه است و چه مکانی برای اعلام آن مناسب تر از موسم حج و کنگره جهانی اسلام و حرم امن الهی و قبله گاه توحید و مطاف انبیا؟!۱

مسلمانان هر عصر باید با تأسی به ابراهیم علیه السلام و محمد صلی الله علیه و آله که پایه گذاران این حرکت کفرستیز بودند و از بت پرستان و نمرودیان و طاغوتیان و مشرکان اعلام برائت کردند، این سیاست اصولی اسلام را به اجرا گذارند.

حضرت امام خمینی رحمه الله تجدیدگر حج ابراهیمی در روزگاری که درباره برائت گفت:

«حاشا که خلوص عشق موحدین جز به ظهور کامل نفرت از مشرکین و منافقین میسر شود و کدام خانه سزاوارتر از کعبه و

خانه امن و طهارت و «الناس» که در آن به هر چه تجاوز و ستم و استثمار و بردگی و یادون صفتی‌ها و نامردمی است، عملاً و قولاً پشت شود و در تجدید میثاق «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ»^۱ بت الهه‌ها و اربابان متفرق شکسته شود و خاطره مهم‌ترین و بزرگ‌ترین حرکت سیاسی در «وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ...»^۲ زنده بماند؛ چراکه سنت پیامبر و اعلان برائت کهنه شدنی نیست و نه تنها اعلان برائت به ایام و مراسم حج منحصر نشود که باید مسلمانان فضای سراسر عالم را از محبت و عشق نسبت به ذات حق و نفرت و بغض عملی نسبت به دشمنان خدا لبریز کنند...»^۳

اعلان برائت، بذر خشم و نفرت از بیگانگان را در دل‌های مسلمانان می‌پرورد تا از وابستگی به قدرتهای استکباری نجات یافته، روی پای خود بایستند و سلطه کافران بر مسلمانان را نفی کنند. اذان برائت مکمل اذان حج است که یکی به وسیله ابراهیم و دیگری به وسیله محمد ﷺ انجام شد و این دو جاودانه خواهند ماند و باید بمانند.

حاصل آنکه: در تبلیغات برون مرزی، مسلمانان باید پیام خود را یکصدا و با آهنگ بلند، به گوش دشمنان اسلام برسانند که: امت محمد ﷺ تسلیم زورگویی‌های آنان نخواهد شد و نیز منشور آزادی و حقوق بشر اسلامی و صلح شرافتمندانه را ابلاغ نمایند و این هنگامی است که بیگانگان از سیاست ستیزه گرانه رخ بتابند و به مصالح مشترک انسانی

۱. اعراف: ۱۷۲

۲. توبه: ۳

۳. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۱۱

تسلیم گردند.

به طور خلاصه: اهداف و مقاصد تبلیغات برون مرزی حج را بدین گونه می توان خلاصه کرد:

۱. تبلیغ اسلام از سرزمین وحی و رساندن آن به جهان تشنه معنویت، که سایر ادیان تحریف شده و مکاتب صاداتی از آن بی بهره اند؛ همانگونه که پیامبر گرامی اسلام دعوت خود را از این سرزمین به گوش ملتها و دولتهای عصر خویش رسانید.

برای تحقق این هدف، مسلمانان جهان می توانند رسانه مشترک برون مرزی، برای ابلاغ پیام آسمانی اسلام، متناسب با نیاز عصر و به زبان روز داشته باشند و نمایندگان کشورهای اسلامی در این پیام رسانی مشارکت کنند و مسائل مشترک و حیاتی جهان اسلام را به دور از گرایشهای خاص عنوان نمایند و ای کاش که آن همه کتاب و جزوه و مقاله، که در موسم حج بر ضد قشر عظیمی از مسلمانان منتشر می شود و بذر کینه را در دلها می پاشد، جهت گیری خود به سوی دشمن مشترک و کفر چند ملیتی، که برای نابودی اسلام و مسلمین بسیج شده اند، تغییر می دادند!

۲. برخی از مسلمانان کشورهای دور، که بیشتر هدف تبلیغات دشمنان اسلامند، اطلاع درستی از معارف اسلامی ندارند. آگاهی دادن به مردم این کشورها و تبیین اسلام ناب می تواند از جمله تبلیغات برون مرزی حج باشد...

۳. افشا کردن توطئه های پنهان و آشکار دشمنان اسلام و اعلان برائت از قدرتهای زورگو و سلطه گر، که چشم طمع به کشورهای اسلامی و جهان مستضعفان دوخته اند و قرنهای سرمایه های معنوی و ذخایر مادی این کشورها را به تاراج می برند؛ مانند آنچه در اعلان برائت پس از

انقلاب اسلامی صورت گرفت، بلکه در ابعاد وسیع‌تر و با ابزارها و شیوه‌های ممکنِ دیگر، به‌طوری که حساسیت‌های مذهبی و نژادی را تحریک نکند، بلکه با توجه به حملات اخیر غرب به سردمداری آمریکا، به عراق و افغانستان، اخطار حمله به سایر کشورها، زمینه بیشتری نسبت به سالهای نخستین انقلاب اسلامی پیش آمده، حتی در خود عربستان بستر تبلیغات ضد آمریکایی اکنون فراهم شده، از این رو مسلمانان باید به مسأله وحدت در برابر این تهدید با جدّیت و حساسیت بیشتری بپردازند. چنین فرصت‌ها را باید در رهگذر حج مغتّم شمرده و برای ابلاغ رسالت اسلام ناب از آن بهره گرفت. در این راستا رهنمودهای ارزشمندی در کتاب و سنت و سیره بزرگان دین و تحقیقات اهل فن وجود دارد که راه و رسم تبلیغ و ویژگی‌های مبلغ را می‌آموزد و کتاب حاضر به بحث درباره آنها پرداخته که برای مبلغان در سفر حج سودمند است.

در نگارش این کتاب از منابع گوناگون از جمله کتاب ارزشمند «تبلیغ در قرآن و حدیث» تألیف حجة الاسلام والمسلمین آقای محمدی ری‌شهری استفاده فراوان شده است، امید آن که مبلغان و خصوصاً روحانیون محترم کاروانها از این منبع گرانسنگ نیز بهره کافی گیرند. اینک توجه خوانندگان را به مطالعه فصول این کتاب جلب می‌کنیم.